

Razem dla Edukacji

**Stowarzyszenie
„Wspólnota Polska”**

**Scenariusz zajęć:
*Śladami Litwy w literaturze polskiej***

II Liceum Ogólnokształcące im. Stefana Żeromskiego

Adrianna Jachimowska
II Liceum Ogólnokształcące
im. Stefana Żeromskiego
ul. Jałowcowa 10
97-200 Tomaszów Mazowiecki

Scenariusz lekcji języka polskiego do realizacji z grupą uczniów z Litwy

I. ZAMIERZONY EFEKT DYDAKTYCZNY

Śladami Litwy w literaturze polskiej

CELE LEKCJI:

POZNAWCZE:

- uczeń poznaje różne znaczenia terminu Kresy uzależnione od kontekstu historycznego;
- uczeń poznaje wybrane obrazy Litwy w literaturze polskiej, uświadamia sobie wielość i złożoność obrazów Kresów w kulturze;

KSZTAŁCĄCE:

- uczeń ćwiczy umiejętność interpretacji i analizy tekstów literackich oraz formułowania wniosków;

WYCHOWAWCZE:

- uczeń uświadamia sobie rolę współczesnego dążenia do funkcjonowania społeczeństw wielokulturowych jako przeciwwagi do postaw skrajnie nacjonalistycznych.

METODA NAUCZANIA:

Metoda problemowa z elementami heurystyki, praca z tekstem, elementy wykładu

FORMY ORGANIZACYJNE:

Praca zbiorowa

POMOCE DYDAKTYCZNE:

- fragmenty wybranych tekstów literackich,
- film – wypowiedź Andrzeja Zieniewicza, kierownika Zakładu Literatury XX i XXI wieku na UW, profesora UW

BIBLIOGRAFIA

Bujnicki Tadeusz, Litwa na polskich kresach. Przemiany znaczeń. W: Dziedzictwo kresów – nasze wspólne dziedzictwo?, red. J. Purchla, Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 2006, s. 97-115

Czaplejewicz Eugeniusz, Czym jest literatura kresowa? W: Kresy w literaturze. Twórcy dwudziestowieczni, pod red. Eugeniusza Czaplejewskiego i Edwarda Kasperskiego, Warszawa: Wydawnictwo Powszechne, 1996, s.7-73

Litwin, czyli prawdziwy Polak – nowości.com.pl

Wasilewska Agnieszka, *Od Arkadii do Golgoty – refleksje na temat kresów w literaturze polskiej*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego”, 2015, 306-320

Zieniewicz Andrzej, O Wilnie i nie tylko, www.wilnoteka.lt

II.SPOSÓB OSIĄGNIĘCIA EFEKTU DYDAKTYCZNEGO

1. WYSUNIĘCIE PROBLEMU

- czynności organizacyjne (powitanie uczniów)
- wprowadzenie do lekcji i postawienie problemu

Jakie obrazy Litwy pojawiają się w literaturze polskiej?

2.REALIZACJA POMYSŁU ROZWIĄZANIA PROBLEMU

- ustalenie pierwotnego znaczenia terminu „kresy” i podkreślenie ewoluowania znaczenia pojęcia;
- pokazanie zależności między obrazami Kresów w literaturze polskiej a uwarunkowaniami historycznymi

- - W wieku XVI kresy to ziemie Podola i Ukrainy, później również Dzikich Pól (niestabilne pod względem bezpieczeństwa, narażone na najazdy Tatarów, Turków, Wołochów)
 - w literaturze obraz ziemi kresowej jako przedmurza chrześcijaństwa.
- - Rzeczpospolita za czasów Jagiellonów – na mocy dobrowolnej unii Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego (unia w Krewie 1385 rok, unia lubelska 1569 rok) powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów, która stworzyła nowe perspektywy dla obu wchodzących w jej skład państw.
 - terminy „Koroniarz”, „Litwin”, „Polak”, „Polska” w okresie przedrozbiorowym.
- - Po rozbiorach Polski:
 - a) ukształtowanie się dwóch nurtów myślenia o Kresach wschodnich - problematyka kresów południowych (polsko-ukraińskich) oraz kresów północnych (polsko-litewsko-białoruskich) – wyodrębnienie się dwóch grup literackich: litewskiej, której założycielem był Adam Mickiewicz (skupiona na tematach pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego) oraz ukraińskiej, której patronował Juliusz Słowacki i Antoni Malczewski (zafascynowany dziejami polsko-kozackimi).

b) przechowywanie w pamięci obrazu potęgi państwa doby Jagiellonów, mimo nieobecności kraju na mapie Europy; ziemię dawnych Kresów Rzeczypospolitej jako „serce narodu polskiego”;

c) poszerzenie znaczenia pojęcia Kresów (Kresy pisane dużą literą), przejście od sensu geograficznego do historycznego i aksjologicznego.

- w literaturze obrazu:

* historii średniowiecznej Litwy – A.Mickiewicz „Świtez”, „Konrad Wallenrod”

* ukazanie cierpienia Polaków pod rządami cara rosyjskiego – A.Mickiewicz „Dziady” cz.III

* „raju utraconego”, „kraju lat dzieciennych” – A.Mickiewicz „Pan Tadeusz”

* dworu szlacheckiego zachowującego polskie tradycje na Litwie – A.Mickiewicz „Pan Tadeusz”

* znaczenia litewskiej przyrody (piękno, potęga, znaczenia symboliczne) – A.Mickiewicz „Pan Tadeusz”, E.Orzeszkowa „Nad Niemnem”, „Gloria victis”

* Litwina-Polaka jako rycerza broniącego kresów w dobie XVII-wiecznych wojen – H.Sienkiewicz „Ogniem i mieczem” (twórczość doby rozbiorów nastawiona na przywołanie dawnej potęgi polskiego oręża – idea „ku pokrzepieniu serc”)

- Rozbudzenie się ruchów nacjonalistycznych – litewskiego, ukraińskiego, białoruskiego w XIX i XX wieku.
- -Zmiany geograficzno-polityczne po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918r.
- Wprowadzenie nowego nazewnictwa na określenie dawnych ziem kresowych, Kresy zakordonowe (wielkie, jagiellońskie, znajdujące się poza granicą wschodnią i północną), oraz Kresy wewnętrzne, oznaczające województwa: stanisławowskie, lwowskie, tarnopolskie, wołyńskie, poleskie i wileńskie (zwane Małopolską Wschodnią, Wołyniem, Polesiem i Wileńszczyzną). Dla tych wszystkich województw upowszechniono też nazwę Ziemie Wschodnie.

„Według spisu powszechnego z 1931 roku na terenie kresowych województw mieszkała 1/3 ludności ówczesnego państwa polskiego. Na terenie niektórych województw ludność narodowości polskiej stanowiła zdecydowaną większość (lwowskie – 57,70%, tarnopolskie – 49,30%, nowogródzkie – 52,40%, białostockie – 71,90%, wileńskie – 59,70%, poleskie – 14,50%) na pozostałych stanowiła znacząca procentowo grupę (stanisławowskie – 22,40%, wołyńskie – 16,60%).”

- - Ustalenia pojałtańskie, na mocy których Ziemie Wschodnie przejął Związek Radziecki.
- Represje wobec ludności polskiego pochodzenia, przymusowe wysiedlenia.
- Zniknięcie tematyki kresowej w przestrzeni otwartej.
- Dwa nurty emigracyjnych utworów powojennych:
 - * dokumentowanie wydarzeń II wojny światowej oraz początku okresu powojennego (17 września, terror stalinowski, łagry, Katyń, rzezie Polaków głównie na Wołyniu i Podolu itp.)
 - * odwołania do okresu dzieciństwa pisarzy (koniec XIX wieku – rok 1939) - literacka wędrówka do „kraju lat dziecinnych”, obrazy życia na Kresach, opisy utraconych ziem Polesia, Wileńszczyzny, Podola, Wołynia.

2. SPRAWDZENIE TRAFNOŚCI POMYSŁU ROZWIĄZANIA PROBLEMU (SFORMUŁOWANIE WNIOSKÓW)

- odwołanie do wypowiedzi: Agnieszki Wasilewskiej oraz Eugeniusza Czeplejewskiego w celu:

- skonfrontowania wskazanych obrazów Litwy z obrazami wyodrębnionymi przez badaczy literatury;
- pokazania wielości obrazów Kresów, złożoności problematyki Kresów.

„Kresy są szczególnym rodzajem wspólnoty znakowej, która posługuje się odpowiednimi kodami, rozporządzającymi [...] pewnym zasobem symboli . Samo pojęcie zawiera w sobie bogactwo odniesień i interpretacji, a zarazem jest strukturą zbudowaną z wielu symboli. W rozważaniach o Kresach można wyodrębnić określone kategorie znaczeniowe, wokół których zbudowana jest opowieść o nich:

- Kresy jako bastion wolności,
- Kresy jako obszar koegzystencji wielu narodów,
- Kresy w obronie depozytu wiary,
- Kresy jako świadek dawnej potęgi polskiego oręcza,
- Kresy jako rezerwat pierwotnej przyrody.”

Wasilewska Agnieszka, *Od Arkadii do Golgoty – refleksje na temat kresów w literaturze polskiej*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego”, 2015, s. 310

„W literaturze kresowej (w znaczeniu wąskim) nakładają się na siebie i współwystępują bardzo różne wyobrażenia (stereotypy lub „mity”) Kresów.

1. Kresy jako egzotyka.
2. Kresy jako zagrożona granica – nie koniecznie zresztą jako granica państwa, czasem bardziej granica kultury, cywilizacji, religii, bytu narodowego, wolności, której należy bronić za wszelką cenę.
3. Kresy jako szkoła męstwa i rycerskości.
4. Kresy jako głucha puszcza odwieczna i nieprzebyte bory pełne łownej zwierzyny, lub „dzikie pola” – ziemia niczyja, pusta, gdzie „konie dzikie, siwe bydło wielkorogie, półnagie pastuchy, Tatarzy, zbójcy i wilcy. Ni chaty, ni domu wokoło...” [Z. Kossak-Szczucka Pożoga, Łódź 1990, s.239], kraj żyzny bez gospodarza; naszym świetnym obowiązkiem – kmieci, rolników, leśników – jest zagospodarowanie tej ziemi urodzajnej tęskniącej do człowieka cywilizowanego, do cywilizacji.
5. Kresy jako królestwo Natury, pięknej i wzniosłej, oraz bliskiego z nią kontaktu.
6. Kresy jako żywioł szlachecki, domena dworku ziemiańskiego, oaza szlacheckiej kultury, także matecznik sarmatyzmu.
7. Kresy jako żywioł ludowy – groźny, ale fascynujący naturalnością autentyzm.
8. Kresy jako „raj utracony”.
9. Kresy jako „Arkadia zniszczona”.
10. Kresy jako „metaprzestrzeń przygody”.
11. Kresy jako cel szczególnej misji i teren pracy organicznej.
12. Kresy jako „odrabana” część organizmu Rzeczypospolitej, jej krwawiąca, niezagojona rana.
13. Kresy jako wyjątkowe stężenie antagonizmów, zagęszczenie okrucieństwa, terytorium Chaosu, straszliwe piekło Historii.
14. Kresy jako zbiorowa mogiła polska (Rzeczypospolitej).
15. Kresy jako projekcja przeszłości (i Przyszłości).
16. Kresy jako skrzyżowanie szlaków z Europy i Azji; wielkie rozstaje dróg w tej części świata.”

Czaplewicz Eugeniusz, Czym jest literatura kresowa? W: Kresy w literaturze. Twórcy dwudziestowieczni, pod red. Eugeniusza Czaplewskiego i Edwarda Kasperskiego, Warszawa: Wydawnictwo Powszechne, 1996, s.15-16

- wskazanie wielokulturowości Litwy jako szansy na swobodne funkcjonowanie polskości na Litwie w dobie silnego nacjonalizmu litewskiego (zwrócenie uwagi na współczesne promowanie wielokulturowości) – zaprezentowanie wypowiedzi Andrzeja Zieniewicza „O Wilnie w literaturze i nie tylko”

ZAŁĄCZNIK

Księga I

Litwo! Ojczyzno moja! Ty jesteś jak zdrowie.
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i pisuję, bo tęsknię po tobie.

Panno Święta, co jasnej bronisz Częstochowy
I w Ostrej świecisz Bramie! Ty, co gród zamkowy
Nowogrodzki ochraniasz z jego wiernym ludem!
Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem
(Gdy od płaczącej matki pod Twoją opiekę
Ofiarowany, martwą podniosłem powiekę
I zaraz mogłem do twych świątyń progu
Iść za wrócone życie podziękować Bogu),
Tak nas powrócisz cudem na ojczyzny łono.
Tymczasem przenoś moję duszę utęsknioną
Do tych pagórków leśnych, do tych łąk zielonych,
Szeroko nad błękitnem Niemnem rozciągnionych;
Do tych pól malowanych zbożem rozmaitem,
Wyzłacanych pszenicą, posrebrzanych żytem;
Gdzie bursztynowy świeżop, gryka jak śnieg biała,
Gdzie panieńskim rumieńcem dzięcielina pała,
A wszystko przepasane jakby wstęgą, miedzą
Zieloną, na niej z rzadka ciche grusze siedzą.

Epilog

Dziś dla nas, w świecie nieproszonych gości,
W całej przeszłości i w całej przyszłości
Jedna już tylko jest kraina taka, w której jest trochę szczęścia dla Polaka:
Kraj lat dziecinnych! On pozostanie
Święty i czysty jak pierwsze kochanie,
Nie zaburzony błędów przypomnieniem,
Nie podkopany nadziei złudzeniem
Ani zmieniony wypadków strumieniem.

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*

Ostatni ranny wszystkich bardzo zdziwił:
Grożono, bito, próżna groźba, kara,
Jenerałowi nawet się sprzeciwił,
I jęczał głośno – kłął samego cara.
Ludzie niezwykłym przerażeni krzykiem

Zbiegli się nad tym parad męczennikiem
Mówią, że jechał z dowódcy rozkazem,
Wtem koń mu stanął jak gdyby zakłęty,
A z tyłu wleciał cały szwadron razem;
Złamano konia, i żołnierz zepchnięty
Leżał pod jazdą płynącą korytem
[...]
Bojąc się szpiegów słuchacze uciekli
I tyle tylko pytającym rzekli,
Że ranny mówił złym ruskim językiem;
Kiedy niekiedy słyhać było w gwarze:
„Car, cara, caru” – coś mówił o carze.
Chodziły wieści, że żołnierz zdeptany
Był młodym chłopcem, rekrutem, Litwinem,
Wielkiego rodu, księcia, grafa synem;
Że ze szkół gwałtem w rekruty oddany,
I Że dowódca, nie lubiąc Polaka,
Dał mu umyślnie dzikiego rumaka,
Mówiąc: „Niech skręci szyję Lach sobaka”
Kto był, nie wiedzą, i po tym zdarzeniu
Nikt nie posłyszał o jego imieniu;
Ach! kiedyś tego imienia, o carze,
Będą szukali po twoim sumieniu.
Diabeł je pośród tysięcy ukaze,
Któreś ty w minach podziemnych osadził,
Wrzucił pod konie, myśląc, żeś je zgładził.

Adam Mickiewicz, *Dziady* cz. III

Brzegiem rosły i ku środkowi wybiegały krzaki jałowców twardymi jagodami niby czarną, połyskliwą rosą osypane albo czerwonawą rdzawością tu i ówdzie od ciemnej zieleni na kształt krwistych plam odbijające. Z suchych, koleczastych ich splotów wychylały się żółte kwiaty wilczej paszczy i wypełzały daleko po ziemi ciągnące się girlandy mnóstwa odmian powoi, bluszczów i widłaków. Tu i ówdzie pod krzakami i wśród niskiej trawy czerwieniły się i żółciły grzyby najszczególniejszych kształtów lub woń stęchlizny z siebie wydając bielą pleśń ziemi. W głębi, pod ciemną kolumną kilku splecionych z sobą jodeł, słupem padającego od nich cienia okryty, wznosił się niewysoki pagórek, kształt podługowaty i łagodne stoki mający, niby wał, niby kurhan, widocznie kiedyś rękami ludzkimi usypany i jak cała ta polana niską, w nierówne kępy pograbioną trawą obrosły. Jan w milczeniu pagórek ten Justynie ukazał, ona też milcząc skinęła głową; wiedziała, że to zbiorowa mogiła.

Eliza Orzeszkowa, *Nad Niemnem*

Tak na bezimiennej, zapomnianej, nieznanej mogile leśnej płakał wiatr.

I cicho znad traw zaszeleścił:

- A ten krzyżyk?

Ciche nad samą ziemią odpowiedziało mu dzwonięcie:

- my, małe dzwonki liliowe, my, małe dzwonki, litośnieśmy chłodziły jej rozpalone czoło i piły lejące się z jej oczu łzy..

Po latach, po wielu, o smętnej jesieni przyszła tu ciemna, drobna i u stóp pagórka twarzą padła na zioła.

[...] Biedne ręce, niegdyś całowane tak miłośnie! Biedne oczy niegdyś tak podobne do błękitnych, dziewiczych, czystych oczu brata.

On nieprzespane spał na dnie pagórka tego, z ostatnim jej pozdrowieniem, szczypteczką prochu, na piersi w proch rozsypanej.

I tamten...

Leżała na pagórku do ziół żółtych tuląc twarz uwiędłą i na ich kobiercu rozciągając suknie swą ciemną, biedną...

[...] Nieprędko z ziemi wstała i ten krzyżyk mały, który przyniosła ze sobą, wśród łodyg naszych utkwiała. Potem drobna jej postać odeszła w zmierzch wieczorny, wśród żółtych drzew zniknęła i nie wróciła już więcej nigdy...

Wiatr prędko już nie płakał. Kryształowe ciało jego wstawać poczęło nad wzgórzem mogilnym i coraz wyższe, silniejsze, potężniejsze, rosło.

Wstał i na kształt powiewnej kolumny wzrastał do wierzchołków drzew, wysoko nad ich wierzchołki, jeszcze wyżej, cały w gniewnym szumie podnoszących się znad ziemi skrzydeł, w zawierusze włosów roztaczających się naokół olbrzymią siecią pajęczą, świecącą szklistym szronem. Aż, niebotyczny, wzdęty, niezliczonymi odbiciami gwiazd roziskrzony, roztoczył skrzydła latawca -olbrzymba, na las cały rzucając okrzyk:

Gloria victis!

I zerwał się z mogiły, wzleciał nad las, szlakiem powietrznym dotarł ciemnego nieba i do gwiazd mrugających, do srebrzystych dróg mlecznych zawołał:

- Gloria victis!

Eliza Orzeszkowa, *Gloria victis*

W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego!... To są pokusy szatańskie – pomyślał Pan Longinus. – Na śmierć gotowym, a nic gorszego mnie nie spotka. To szatan straszy słabą duszę pustkowie, trupami, ciemnością, bo on ze wszystkiego korzysta. Miałżeby rycerz sromotą się okryć, sławę postradać, imię zhańbić – wojska nie zbawić, korony niebieskiej się zrzec? Nigdy! (...) Pierwsza strzała świsnęła, gdy Pan Longinus mówił: „Matko Odkupiciela!” – i obtarła mu skroń. Druga strzała świsnęła, gdy pan Longinus mówił: „Panno wsławiona!” – i utkwiała mu w ramieniu. Słowa litanii mieszały się ze świstem strzał. I gdy Pan Longinus powiedział: „Gwiazdo zaranna! – już strzały tkwiły mu w ramionach, w boku, w nogach... Krew ze skroni zalewała mu oczy i widział już – jak przez mgłę – łękę, Tatarów, nie słyszał

już świstu strzał. Czuł, że słabnie, że nogi chwieją się pod nim, głowa opada mu na piersi... na koniec ukląkł. Potem, na wpół już z jękiem, powiedział pan Longinus: „Królowo Anielska! – i to były jego ostatnie słowa na ziemi. Aniołowie niebiescy wzięli jego duszę i położyli ją jako perłę jasną u nóg „Królowej Anielskiej”.

Henryk Sienkiewicz, *Ogniem i mieczem*

Obrazy Kresów w literaturze polskiej

„Kresy są szczególnym rodzajem wspólnoty znakowej, która posługuje się odpowiednimi kodami, rozporządzającymi [...] pewnym zasobem symboli. Samo pojęcie zawiera w sobie bogactwo odniesień i interpretacji, a zarazem jest strukturą zbudowaną z wielu symboli. W rozważaniach o Kresach można wyodrębnić określone kategorie znaczeniowe, wokół których zbudowana jest opowieść o nich:

- Kresy jako bastion wolności,
- Kresy jako obszar koegzystencji wielu narodów,
- Kresy w obronie depozytu wiary,
- Kresy jako świadek dawnej potęgi polskiego oręęża,
- Kresy jako rezerwat pierwotnej przyrody.”

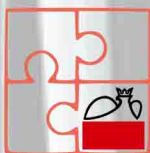
Wasilewska Agnieszka, *Od Arkadii do Golgoty – refleksje na temat kresów w literaturze polskiej*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego”, 2015, s. 310

„W literaturze kresowej (w znaczeniu wąskim) nakładają się na siebie i współwystępują bardzo różne wyobrażenia (stereotypy lub „mity”) Kresów.

1. Kresy jako egzotyka.

2. Kresy jako zagrożona granica – nie necessarily zresztą jako granica państwa, czasem bardziej granica kultury, cywilizacji, religii, bytu narodowego, wolności, której należy bronić za wszelką cenę.
3. Kresy jako szkoła męstwa i rycerskości.
4. Kresy jako głucha puszcza odwieczna i nieprzebyte bory pełne łownej zwierzyny, lub „dzikie pola” – ziemia niczyja, pusta, gdzie „konie dzikie, siwe bydło wielkorogie, półnagie pastuchy, Tatarzy, zbójcy i wilcy. Ni chaty, ni domu wokoło...” [Z. Kossak-Szczucka Pożoga, Łódź 1990, s.239], kraj żyzny bez gospodarza; naszym świetnym obowiązkiem – kmieci, rolników, leśników – jest zagospodarowanie tej ziemi urodzajnej tęskniącej do człowieka cywilizowanego, do cywilizacji.
5. Kresy jako królestwo Natury, pięknej i wzniosłej, oraz bliskiego z nią kontaktu.
6. Kresy jako żywioł szlachecki, domena dworku ziemiańskiego, oaza szlacheckiej kultury, także matecznik sarmatyzmu.
7. Kresy jako żywioł ludowy – groźny, ale fascynujący naturalnością autentyzm.
8. Kresy jako „raj utracony”.
9. Kresy jako „Arkadia zniszczona”.
10. Kresy jako „metaprzestrzeń przygody”.
11. Kresy jako cel szczególnej misji i teren pracy organicznej.
12. Kresy jako „odrabana” część organizmu Rzeczypospolitej, jej krwawiąca, niezagojona rana.
13. Kresy jako wyjątkowe stężenie antagonizmów, zagęszczenie okrucieństwa, terytorium Chaosu, straszliwe piekło Historii.
14. Kresy jako zbiorowa mogiła polska (Rzeczypospolitej).
15. Kresy jako projekcja przeszłości (i Przyszłości).
16. Kresy jako skrzyżowanie szlaków z Europy i Azji; wielkie rozstaje dróg w tej części świata.”

Czaplewicz Eugeniusz, Czym jest literatura kresowa? W: Kresy w literaturze. Twórcy dwudziestowieczni, pod red. Eugeniusza Czaplewskiego i Edwarda Kasperskiego, Warszawa: Wydawnictwo Powszechne, 1996, s.15-16

Razem dla Edukacji

Stowarzyszenie
„Wspólnota Polska”

www.razemdlaedukacji.org.pl

MINISTERSTWO
EDUKACJI
NARODOWEJ

OŚRODEK DOSKONALENIA
NAUCZYCIELI
STOWARZYSZENIA „WSPÓLNOTA POLSKA”

Podlaski Oddział Stowarzyszenia
„Wspólnota Polska” w Białymstoku

Projekt realizowany ze środków Ministerstwa Edukacji Narodowej w ramach konkursu „Rodzina polonijna”.